
Vplyv krízy súvisiacej s pandémiou COVID-19 na účtovné jednotky podnikajúce v odvetví cestovného ruchu

Miriama Blahušiaková¹

Abstrakt

Od jari roku 2020, keď sa na Slovensku objavil prvý pozitívny prípad nákazy vírusom SARS Cov-2, prešlo Slovensko už dvoma vlnami pandémie a momentálne sa nachádza na prahu tretej vlny. Viaceré reštrikčné opatrenia, lockdown ekonomiky sa negatívne podpísali na finančnej situácii účtovných jednotiek. Prvotné prognózy predpovedali, že najviac postihnutým odvetvím bude odvetvie cestovného ruchu (gastro sektor). Ako vyplynulo z nášho prieskumu, tieto prognózy sa nemýlili, vzhľadom na to, že v tomto odvetví až 73,8 % účtovných jednotiek zaznamenalo v účtovnom období 2020 pokles tržieb v porovnaní s predchádzajúcim účtovným obdobím a viac ako 56 % účtovných jednotiek dosiahlo tržby nižšie o viac ako 40 %. Najviac postihnutých účtovných jednotiek z gastro sektora sídlilo v okresoch Bratislavského kraja.

Kľúčové slová

Cestovný ruch, kríza spojená s COVID-19, tržby, výsledok hospodárenia, finančné zdravie

Abstract

Since the spring of 2020, when the first positive case of SARS Cov-2 virus appeared in the Slovak Republic, Slovakia has already gone through two waves of the pandemic and is currently on the threshold of the third wave. Several restrictive measures, the lockdown of the economy have had a negative impact on the financial position of accounting entities. Initial forecasts predicted that the most affected sector would be the tourism (gastro sector). As we observed in our survey, these forecasts were not wrong, given that in this sector up to 73.8% of accounting entities recorded a decrease in sales in the accounting period 2020 in comparison with the previous accounting period, and more than 56% of accounting entities achieved sales lower by more than 40%. The most affected accounting entities from gastro sector were located in the districts of the Bratislava Region.

Key words

tourism, COVID-19 crises, sales, profit or loss, financial health

JEL classification

M48, J38, M54

1 Úvod

Na jar v roku 2020, keď sa v Slovenskej republike objavil prvý pozitívny prípad nákazy novým korona vírusom SARS Cov-2, prijala slovenská vláda postupne, aj vzhľadom na vývoj situácie v zahraničí (Shafi, Liu, & Ren, 2020; Donthu & Gustafsson, 2020; Berger et al., 2020; Leite, Hodgkinson, & Gruber, 2020), viaceré reštrikčné opatrenia, ktoré viedli k útlmu ekonomického, spoločenského, či kultúrneho života. Došlo k uzavretiu hraníc, škôl, prevádzok, obmedzeniu pohybu, výkon práce sa preniesol do online prostredia (Blahušiaková, 2021a). Od konca apríla 2020 v súvislosti so zlepšovaním situácie došlo k postupnému uvoľňovaniu

¹ Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta hospodárskej informatiky, Katedra účtovníctva a audítorstva, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, miriama.blahusiakova@cuba.sk

opatrení, ktoré bolo rozdelené do štyroch fáz. Hoci letné mesiace roku 2020 priniesli úplnú voľnosť v opatreniach, na jeseň 2020 sa situácia opäť začala zhoršovať a Slovensko zasiahla druhá vlna pandémie, ktorá viedla k prijatiu ešte prísnejších reštrikčných opatrení, ktoré pokračovali aj na jar 2021. Už prvé odhady dopadov reštrikčných opatrení vlády (ZMPS, 2020; Finstat, 2020; Janko, 2020) hovorili o obrovskom poklese hrubého domáceho produktu, tržieb, zvyšovaní nezamestnanosti (Bečka, 2020), boli oznámené viaceré hromadné prepúšťania (Michalková, 2020). Vplyv uzavretia ekonomiky sa prejavil zhoršením finančnej situácie a výnosnosti veľkého počtu podnikateľských i nepodnikateľských subjektov (Blahušáková, 2020; Kordošová, 2021; Memon et al., 2020; Gomes, 2021; Shen et al., 2020). Vzhľadom na skutočnosť, že v dôsledku reštrikčných opatrení zameraných na obmedzenie šírenia vírusu a ochranu ľudského zdravia boli najviac postihnuté najmä prevádzky poskytujúce služby v rámci odvetvia cestovného ruchu, bol práve sektor cestovného ruchu označený ako sektor, na ktorý bude mať lockdown vyhlásený v rámci pandémie najväčší negatívny dopad (Ižip, 2020; Kullová, 2020; Kekely, 2020).

Situácia v gastro sektore, tzv. HoReCa (hotely, reštaurácie, kaviarne) sektore je naozaj veľmi kritická. Podľa prieskumu platformy #StaleMameChut (Slašťanová, 2021), ktorá združuje 14 organizácií a iniciatív spojených pre záchranu gastro sektora na Slovensku (napr. Asociácia hotelov a reštaurácií Slovenska, Asociácia malých nezávislých pivovarov Slovenska, Iniciatíva Zachráňme gastro, Pomoc pre gastro, Potravinárska komora Slovenska, Slovenský zväz kuchárov a cukrárov, Slovenský zväz spracovateľov mäsa a pod.), ktorý sa uskutočnil ešte vo februári 2021, o pomoc zo schémy pre cestovný ruch v gescii Ministerstva dopravy a výstavby SR za obdobie apríl až október 2020 požiadalo viac ako 80 % dopytovaných gastro prevádzkovateľov. Takmer dve tretiny z nich však v čase realizácie prieskumu (12. 2. 2021 – 18. 2. 2021) nemalo odpoveď o schválení pomoci a až 78 % žiadateľov spomedzi účastníkov prieskumu stále k danému obdobiu nedostalo financie vyplatené. Najväčší záujem prejavovali v prvom období poskytovania pomoci o „Prvú pomoc“ na podporu zamestnanosti z dielne Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, o ktorú požiadalo 87 % respondentov spomínaného prieskumu. Pomoc z Ministerstva hospodárstva SR na preplatenie časti nájmu formou dotácie žiadalo len približne 43,7 % opýtaných, 20 % prevádzok podniká vo vlastných priestoroch a nemohli túto pomoc využiť a 15 % prevádzok sa nedohodlo s prenajímateľom. Uzavretie prevádzok, zákaz vonkajších terás, nemožnosť fungovania inak ako cez donášku, urobil z gastro sektora najpostihnutejšiu oblasť slovenskej ekonomiky (Slašťanová, 2021). Na jeseň 2020 približne 60 % prevádzok oznámilo, že budú musieť ukončiť svoju činnosť, ak nedostanú pomoc vo forme úverov alebo štátnej pomoci. V približne 68,2 % prevádzok klesla návštevnosť na štvrtinu bežného stavu.

Podľa prieskumu, ktorý začiatkom júla 2021 uskutočnili signatári iniciatívy *Pomoc pre gastro* na vzorke 500 reštaurácií (TASR, 2021), až 52 % gastro podnikov neprežije ďalšiu vlnu koronakrízy, ak by pomoc od štátu bola rovnaká ako v predchádzajúcom krízovom období. Ako vyplynulo z výsledkov prieskumu 9 % podnikov po druhej vlne koronakrízy už neotvorilo, vyše 60 % podnikateľov pôsobiacich v gastro sektore už v prvej vlne pandémie pristúpilo k prepúšťaniu zamestnancov, 80 % podnikateľov sa zadlžilo a muselo siahnuť po pôžičkách, 60 % podnikom chýba kvalifikovaný personál a 45 % gastro prevádzok avizuje menej hostí ako pred pandemiou. Pre vyše 40 % podnikov bolo základom tržieb obedové menu. Z výsledkov prieskumu tiež vyplynulo, že podnikom by pomohlo naštartovanie spotreby formou poukazov na stravu. Ako uviedla Magdaléna Koreny, hovorkyňa iniciatívy *Pomoc pre gastro* (pomocpregastro, 2021), leto 2021 bolo ešte dokonca horšie ako leto 2020, v ktorom sa necestovalo toľko mimo Slovenska, ako v tomto roku. V podnikoch tak absentovali nielen domáci turisti, ale aj zahraniční, a to hlavne kvôli obmedzeniam na hraniciach, ktoré zahraničných turistov odrádzajú.

V dôsledku masívneho rušenia alebo odkladu výletov, dovolení, pozastaveniu medzinárodnej prepravy, môžeme konštatovať, že kríza spojená s COVID-19 významne zmenila turistický priemysel (Cohen, 2020; Fraccascia, & Alvarado, 2020; Gallego et al., 2020). Znížený záujem turistov vyústil rovnako ako v prípade predchádzajúcich hospodárskych kríz (Pawlicz, 2012; Ivanov & Stavrinoudis, 2018) do poklesu obsadenosti a tržieb v hotelovom priemysle a v nadväznosti na to aj do znižovania zamestnanosti a zhoršenia životných podmienok v lokálnych komunitách.

2 Cieľ a metodológia

Príspevok sa zameriava na analýzu vplyvu krízy spojenej s pandémiou COVID-19 a následnými prijatými vládnymi reštrikčnými opatreniami na sektor cestovného ruchu, najmä na účtovné jednotky poskytujúce ubytovacie služby (hotely, penzióny, turistické ubytovne a pod.), účtovné jednotky poskytujúce stravovacie služby (reštaurácie, kaviarne, pohostinstvá a pod.) a cestovné kancelárie a agentúry. Cieľom príspevku je uskutočniť prostredníctvom metód finančnej analýzy rozbor dopadu negatívnych dôsledkov krízy na finančné zdravie vybraných účtovných jednotiek cestovného ruchu v účtovnom období 2020 v porovnaní s účtovným obdobím 2019.

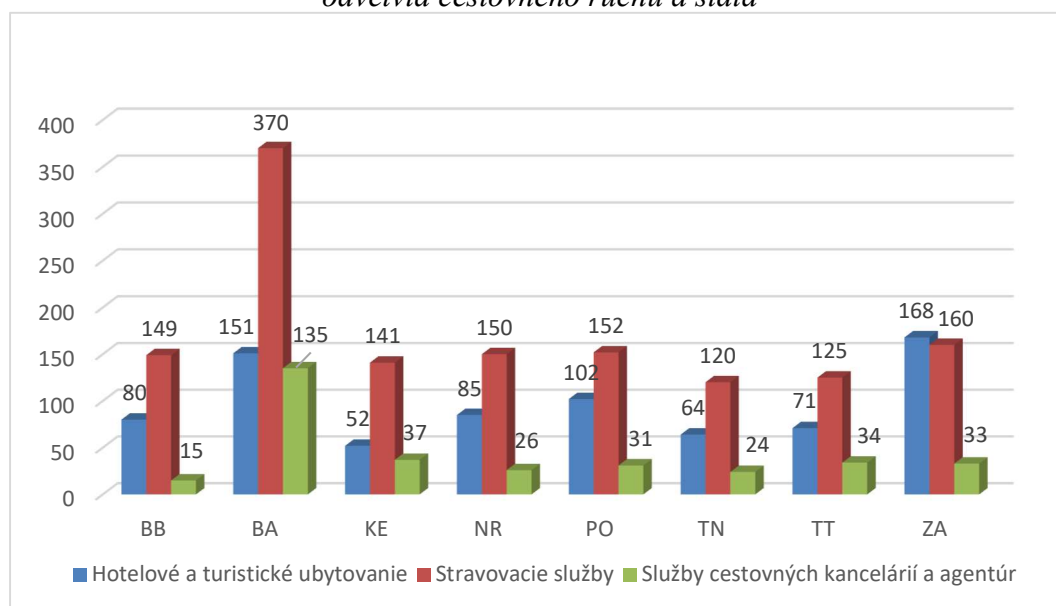
Zo stránky www.finstat.sk (Finstat, 2021) boli vyselektované účtovné závierky účtovných jednotiek pôsobiach v odvetví cestovného ruchu, konkrétne so zameraním na hotelové a turistické ubytovanie (1 077 účtovných jednotiek), na poskytovanie stravovacích služieb (1 700 účtovných jednotiek) a na poskytovanie služieb cestovných kancelárií a cestovných agentúr (428 účtovných jednotiek). Z uvedeného celkového počtu účtovných jednotiek boli selekciou vylúčené účtovné jednotky, ktoré v roku 2019 ani v roku 2020 nevykazovali žiadne tržby. Účtovné jednotky, ktoré boli podrobené finálnej analýze podľa jednotlivých sektorov a sídla (krajov), sú uvedené v tabuľke 1 a v grafe 1.

Tab. 1: Prehľad analyzovaných účtovných jednotiek podľa oblastí podnikania v rámci odvetvia cestovného ruchu a sídla

Miesto podnikania (kraj)	Počet účtovných jednotiek		
	Hotelové a turistické ubytovanie	Stravovacie služby	Služby cestovných kancelárií a agentúr
Banská Bystrica (BB)	80	149	15
Bratislava (BA)	151	370	135
Košice (KE)	52	141	37
Nitra (NR)	85	150	26
Prešov (PO)	102	152	31
Trenčín (TN)	64	120	24
Trnava (TT)	71	125	34
Žilina (ZA)	168	160	33
spolu	773	1 367	335

Zdroj: vlastné spracovanie na základe www.finstat.sk

Graf 1: Prehľad analyzovaných účtovných jednotiek podľa oblastí podnikania v rámci odvetvia cestovného ruchu a sídla

Zdroj: vlastné spracovanie na základe www.finstat.sk

Účtovné jednotky, ktoré boli predmetom našej analýzy, boli podľa počtu zamestnancov rozdelené do piatich kategórií, ako je uvedené v tabuľke 2.

Tab. 2: Prehľad analyzovaných účtovných jednotiek podľa oblastí podnikania v rámci odvetvia cestovného ruchu a počtu zamestnancov

Počet zamestnancov	Počet účtovných jednotiek		
	Hotelové a turistické ubytovanie	Stravovacie služby	Služby cestovných kancelárií a agentúr
0 až 9	488	996	222
10 až 49	91	111	10
50 až 149	9	2	0
nad 150	3	0	0
neuvedený	182	258	103
spolu	773	1 367	335

Zdroj: vlastné spracovanie na základe www.finstat.sk

Na uskutočnenie komparatívnej analýzy bol použitý softvér SAS Enterprise Guide a programovací jazyk SAS. Všetky výsledky boli kvalitatívne vyhodnotené.

3 Analýza vplyvu reštrikčných opatrení na finančné zdravie prostredníctvom vybraných absolútnych ukazovateľov

Na základe účtovných závierok vybraných účtovných jednotiek pôsobiacich v odvetví cestovného ruchu sme uskutočnili horizontálnu analýzu tržieb a výsledku hospodárenia účtovných jednotiek v účtovných obdobiach 2019 a 2020.

3.1 Vplyv reštrikčných opatrení na účtovné jednotky poskytujúce ubytovacie služby

V rámci tejto kategórie účtovných jednotiek došlo v roku 2020 v porovnaní s rokom 2019 k celkovému poklesu tržieb o 133 954 676 €, čo predstavuje celkový medziročný pokles

o 35,4 % (Blahušiaková, 2021a). Pokles tržieb nastal v prípade 574 subjektov (74,3 %), zatiaľ čo 199 subjektov (25,7 %) napriek rôznym reštrikčným opatreniam vykázalo zvýšenie tržieb. Uvedený nárast v tržbách bol spôsobený najmä nárastom dopytu po dovolenkách na Slovensku, kedy sa ľudia z rôznych dôvodov báli, alebo nemohli vycestovať do zahraničia a uprednostnili preto domáce prostredie. Viacero účtovných jednotiek poskytujúcich ubytovacie služby, ktoré v predchádzajúcich účtovných obdobiach nezaznamenali žiadne alebo minimálne tržby, vykázalo z tohto dôvodu nárast tržieb v porovnaní s predchádzajúcim účtovným obdobím roku 2019. Až 194 subjektov (33,8 % účtovných jednotiek poskytujúcich ubytovacie služby, ktoré zaznamenali pokles tržieb), vykázalo viac ako 50 percentný pokles tržieb. Podrobný prehľad zmien tržieb účtovných jednotiek poskytujúcich ubytovacie služby z hľadiska sídla je uvedený v tabuľke 3.

Tab. 3: Zmeny v tržbách v závislosti od sídla

*bunkové početnosti **riadkové početnosti ***stĺpcové početnosti	Zmena tržieb		
Sídlo - kraj	Pokles	Nárast	Spolu
BB	56 (*7.2%) (**70%)(***9.8%)	24 (*3.2%) (**30.0%)(***12.1%)	80 (*10.4%)
BA	114 (*14.7%) (**75.5%)(***19.9%)	37 (*4.8%) (**24.5%)(***18.6%)	151 (*19.5%)
KE	40 (*5.2%) (**76.9%)(***7.0%)	12 (*1.5%) (**23.1%)(***6.1%)	52 (*6.7%)
NR	68 (*8.8%) (**80.0%)(***11.8%)	17 (*2.2%) (**20.0%)(***8.5%)	85 (*11.0%)
PO	74 (*9.6%) (**72.5%)(***12.9%)	28 (*3.6%) (**27.5%)(***14.1%)	102 (*13.2%)
TN	53 (*6.9%) (**82.8%)(***9.2%)	11 (*1.4%) (**17.2%)(***5.5%)	64 (*8.3%)
TT	58 (*7.5%) (**81.7%)(***10.1%)	13 (*1.7%) (**18.3%)(***6.5%)	71 (*9.2%)
ZA	111 (*14.4%) (**66.1%)(***19.3%)	57 (*7.3%) (**33.9%)(***28.6%)	168 (21.7%)
Spolu	574 (*74.3%)	199 (*25.7%)	773

Zdroj: vlastné spracovanie v SAS Enterprise Guide na základe www.finstat.sk

Z tabuľky 3 vyplýva, že najviac účtovných jednotiek, ktoré zaznamenali pokles tržieb, pôsobilo v Bratislavskom kraji (19,9 % účtovných jednotiek) a v Žilinskom kraji (19,3 % účtovných jednotiek). V rámci Banskobystrického kraja až 70 % účtovných jednotiek poskytujúcich ubytovacie služby zaznamenalo pokles tržieb, v Bratislavskom kraji to bolo 75,5 % účtovných jednotiek, v Košickom kraji 76,9 % účtovných jednotiek, v Nitrianskom kraji 80 % účtovných jednotiek, v Prešovskom kraji 72,5 % účtovných jednotiek, v Trenčianskom kraji 82,8 % účtovných jednotiek, v Trnavskom kraji 81,7 % účtovných jednotiek a v Žilinskom kraji 66,1 % účtovných jednotiek poskytujúcich ubytovacie služby zaznamenalo pokles tržieb. Na základe uskutočnenej analýzy zmeny tržieb v roku 2020 v porovnaní s rokom 2019 v závislosti od sídla účtovnej jednotky bola zistená štatisticky významnú závislosť na hladine významnosti 0.1 (p -value = 0.0561) medzi tržbami a sídlom účtovnej jednotky. Až 62,7 % účtovných jednotiek, ktoré zaznamenali pokles tržieb, patrí medzi účtovné jednotky, ktoré zamestnávajú menej ako 10 zamestnancov.

Z celkového počtu 773 účtovných jednotiek, ktoré poskytujú ubytovacie služby, až 481 subjektov (62,2 %) zaznamenalo pokles výsledku hospodárenia v účtovnom období 2020 v porovnaní s účtovným obdobím 2019, pričom celkový výsledok hospodárenia klesol o 54 991 395 €, čo predstavuje medziročný pokles o 416,1 %.

Z 574 účtovných jednotiek, ktoré zaznamenali pokles tržieb, 422 subjektov zaznamenalo aj pokles výsledku hospodárenia (73,5 % účtovných jednotiek, ktoré zaznamenali pokles tržieb), zatiaľ čo 152 účtovných jednotiek (26,5 %) napriek poklesu tržieb zaznamenalo nárast výsledku hospodárenia v účtovnom období 2020 v porovnaní s účtovným obdobím 2019 (tabuľka 4).

Tab. 4: Analýza zmeny výsledku hospodárenia v závislosti od zmeny tržieb

*bunkové početnosti **riadkové početnosti ***stĺpcové početnosti	Zmeny tržieb		
Zmeny výsledku hospodárenia	Pokles tržieb	Nárast tržieb	Spolu
Pokles výsledku hospodárenia	422 (*54.6%) (**87.7%) (**73,5%)	59 (7.6%) (**12.3%) (**29,6%)	481 (*62.2%)
Nárast výsledku hospodárenia	152 (*19.7%) (**52.1%) (**26,5%)	140 (*18.1%) (**47.9%) (**70,4%)	292 (*37.8%)
Spolu	574 (*74.3%)	199 (*25.7%)	773

Zdroj: vlastné spracovanie v SAS Enterprise Guide na základe www.finstat.sk

Pomocou softvéru SAS Enterprise Guide bola zistená štatisticky významná závislosť na akejkoľvek hladine významnosti ($p\text{-value} < 0.0001$) medzi zmenou tržieb a zmenou výsledku hospodárenia.

Podrobnejšia analýza zmeny výsledku hospodárenia účtovných jednotiek v účtovnom období 2020 v porovnaní s účtovným obdobím 2019 v závislosti od sídla účtovných jednotiek je uvedená v tabuľke 5.

Tab. 5: Zmeny výsledku hospodárenia v závislosti od sídla

*bunkové početnosti **riadkové početnosti ***stĺpcové početnosti	Zmeny výsledku hospodárenia		
Sídlo – kraj	Pokles	Nárast	Spolu
BB	42 (*5.4%) (**52,5%) (**8.7%)	38 (*4.9%) (**47,5%) (**13%)	80 (*10.3%)
BA	102 (*13.2%) (**67,5%) (**21.2%)	49 (*6.3%) (**32,5%) (**16.8%)	151 (*19.5%)
KE	35 (*4.5%) (**67,3%) (**7.3%)	17 (*2.2%) (**32,7%) (**5.8%)	52 (*6.7%)
NR	53 (*6.9%) (**62,4%) (**11.0%)	32 (*4.2%) (**37,6%) (**11.0%)	85 (*11.1%)
PO	61 (*7.9%) (**59,8%) (**12.7%)	41 (5.3%) (**40,2%) (**14.0%)	102 (*13.2%)
TN	42 (*5.4%) (**65,6%) (**8.7%)	22 (*2.9%) (**34,4%) (**7.5%)	64 (*8.3%)
TT	50 (*6.5%) (**70,4%) (**10.4%)	21 (*2.7%) (**29,6%) (**7.2%)	71 (*9.2%)
ZA	96 (*12.4%) (**57,1%) (20.0%)	72 (*9.3%) (**42,9%) (**24.7%)	168 (*21.7%)
Spolu	481 (*62.2%)	292 (*37.8%)	773

Zdroj: vlastné spracovanie v SAS Enterprise Guide na základe www.finstat.sk

Z účtovných jednotiek, ktoré v roku 2020 zaznamenali pokles výsledku hospodárenia v porovnaní s účtovným obdobím 2019, najviac účtovných jednotiek sídlilo v Bratislavskom kraji (21,2 %) a v Žilinskom kraji (20 %). V Trnavskom kraji až 70,4 % účtovných jednotiek poskytujúcich ubytovacie služby zaznamenalo pokles tržieb, nasleduje Bratislavský kraj (67,5 % účtovných jednotiek) a Košický kraj (67,3 % účtovných jednotiek).

3.2 Vplyv reštrikčných opatrení na účtovné jednotky poskytujúce stravovacie služby

V rámci účtovných jednotiek, ktoré poskytujú stravovacie služby, došlo v roku 2020 v porovnaní s rokom 2019 k celkovému poklesu tržieb o 44 567 864 €, čo predstavuje celkový medziročný pokles o 23,6 % (Blahušiaková, 2021b). Pokles tržieb nastal v prípade 947 subjektov (69,3 %), zatiaľ čo 420 účtovných jednotiek (30,7 %) napriek reštrikčným opatreniam vlády vykázalo zvýšenie tržieb. Uvedený nárast v tržbách bol spôsobený najmä flexibilným zareagovaním na vzniknuté opatrenia, preorientovaním sa na donáškovú službu, rozvoz jedál a nápojov, príp. na tzv. výdaj cez okienko. Až 346 účtovných jednotiek (36,5 % účtovných jednotiek poskytujúcich stravovacie služby, ktoré zaznamenali pokles tržieb), vykázalo viac ako 50 percentný pokles tržieb. Podrobný prehľad zmeny tržieb účtovných jednotiek poskytujúcich stravovacie služby z hľadiska sídla je uvedený v tabuľke 6.

Tab. 6: Zmeny v tržbách v závislosti od sídla

*bunkové početnosti **riadkové početnosti ***stĺpcové početnosti	Zmena tržieb		
Sídlo - kraj	Pokles	Nárast	Spolu
BB	105 (*7.7%) (**70.5%) (**11.1%)	44 (*3.2%) (**29.5%) (**10.5%)	149 (*10.9%)
BA	252 (*18.4%) (**68.1%) (**26.6%)	118 (*8.6%) (**31.9%) (**28.1%)	370 (*27.0%)
KE	96 (*7.0%) (**68.1%) (**10.1%)	45 (*3.3%) (**31.9%) (**10.7%)	141 (*10.3%)
NR	109 (*8.0%) (**72.7%) (**11.5%)	41 (*3.0%) (**27.3%) (**9.8%)	150 (*11.0%)
PO	105 (*7.7%) (**69.1%) (**11.1%)	47 (*3.4%) (**30.9%) (**11.1%)	152 (*11.1%)
TN	80 (*5.9%) (**66.7%) (**8.4%)	40 (*3.0%) (**33.3%) (**9.5%)	120 (*8.9%)
TT	86 (*6.3%) (**68.8%) (**9.1%)	39 (*2.9%) (**31.2%) (**9.3%)	125 (*9.2%)
ZA	114 (*8.3%) (**71.3%) (**12.1%)	46 (*3.3%) (**28.7%) (**11.0%)	160 (*11.6%)
Spolu	947 (*69.3%)	420 (*30.7%)	1 367

Zdroj: vlastné spracovanie v SAS Enterprise Guide na základe www.finstat.sk

Z údajov v tabuľke 6 vyplýva okrem iného i to, že najviac účtovných jednotiek, ktoré zaznamenali pokles tržieb, sídli v Bratislavskom kraji (26,6 %) a až 72,7 % účtovných jednotiek, ktoré poskytujú stravovacie služby v Nitrianskom kraji, zaznamenalo pokles tržieb. Nasledujú Žilinský kraj, kde až 71,3 % účtovných jednotiek poskytujúcich stravovacie služby zaznamenalo pokles tržieb a Banskobystrický kraj, v ktorom 70,5 % účtovných jednotiek poskytujúcich stravovacie služby zaznamenalo pokles tržieb. V tejto súvislosti sme nezaznamenali štatisticky významnú závislosť medzi zmenou tržieb a sídlom účtovných jednotiek.

Z celkového počtu 1 367 účtovných jednotiek poskytujúcich stravovacie služby, ktoré boli predmetom našej analýzy, 814 účtovných jednotiek (59,5 %) zaznamenalo pokles výsledku hospodárenia. Tento pokles výsledku hospodárenia bol v celkovom objeme 17 090 269 eur, čo predstavuje medziročný pokles o 513,73 %. Naopak 553 účtovných jednotiek (40,5 %)

vykázalo v účtovnom období 2020 výsledok hospodárenia vyšší v porovnaní s predchádzajúcim účtovným obdobím.

Z celkového počtu 947 účtovných jednotiek poskytujúcich stravovacie služby, ktoré zaznamenali v účtovnom období 2020 pokles tržieb, 609 účtovných jednotiek (64,3 %) zaznamenalo aj pokles výsledku hospodárenia (tabuľka 7), zatiaľ čo 338 účtovných jednotiek (35,7 %) zaznamenalo napriek nižším tržbám nárast výsledku hospodárenia v porovnaní s predchádzajúcim účtovným obdobím.

Tab. 7: Analýza zmeny výsledku hospodárenia v závislosti od zmeny tržieb

*bunkové početnosti **riadkové početnosti ***stĺpcové početnosti	Zmeny tržieb		
Zmeny výsledku hospodárenia	Pokles tržieb	Nárast tržieb	Spolu
Pokles výsledku hospodárenia	609 (*44.6%) (**64.3%) (**74.8%)	205 (*15.0%) (**48.8%) (**25.2%)	814 (*59.5%)
Nárast výsledku hospodárenia	338 (*24.7%) (**35.7%) (**61.1%)	215 (*15.7%) (**51.2%) (**38.9%)	553 (*40.5%)
Spolu	947 (*69.3%)	420 (*30.7%)	1 367

Zdroj: vlastné spracovanie v SAS Enterprise Guide na základe www.finstat.sk

Pomocou SAS Enterprise Guide bola zistená štatisticky významná závislosť na akejkoľvek hladine významnosti (p-value < 0.0001) medzi zmenou tržieb a zmenou výsledku hospodárenia.

Zmena výsledku hospodárenia v účtovných jednotkách poskytujúcich stravovacie služby v účtovnom období 2020 v porovnaní s predchádzajúcim účtovným obdobím v závislosti od sídla účtovnej jednotky je uvedená v tabuľke 8.

Tab. 8: Zmeny výsledku hospodárenia v závislosti od sídla

*bunkové početnosti **riadkové početnosti ***stĺpcové početnosti	Zmeny výsledku hospodárenia		
Sídlo – kraj	Pokles	Nárast	Spolu
BB	87 (*6.4%) (**58.4%) (**10.7%)	62 (*4.5%) (**41.6%) (**11.2%)	149 (*10.9%)
BA	211 (*15.4%) (**57.0%) (**25.9%)	159 (*11.6%) (**43.0%) (**28.8%)	370 (*27.0%)
KE	81 (*5.9%) (**57.4%) (**10.0%)	60 (*4.4%) (**42.6%) (**10.9%)	141 (*10.3%)
NR	94 (*6.9%) (**62.7%) (**11.5%)	56 (*4.1%) (**37.3%) (**10.1%)	150 (*11.0%)
PO	84 (*6.1%) (**55.3%) (**10.3%)	68 (*5.0%) (**44.7%) (**12.3%)	152 (*11.1%)
TN	77 (*5.6%) (**64.2%) (**9.5%)	43 (*3.2%) (**35.8%) (**7.8%)	120 (*8.8%)
TT	80 (*5.9%) (**64.0%) (**9.8%)	45 (*3.3%) (**36.0%) (**8.1%)	125 (*9.2%)
ZA	100 (*7.3%) (**62.5%) (**12.3%)	60 (*4.4%) (**37.5%) (**10.8%)	160 (*11.7%)
Spolu	814 (*59.5%)	553 (*40.5%)	1 367

Zdroj: vlastné spracovanie v SAS Enterprise Guide na základe www.finstat.sk

Z tabuľky 8 vyplýva, že najviac účtovných jednotiek poskytujúcich stravovacie služby, v ktorých došlo k poklesu výsledku hospodárenia v účtovnom období 2020 v porovnaní s účtovným obdobím 2019, má sídlo v Bratislavskom kraji (25,9 %). Až 64,2 % účtovných jednotiek poskytujúcich stravovacie služby, ktoré sídlia v Trenčianskom kraji, zaznamenalo pokles výsledku hospodárenia. Nasleduje Trnavský kraj, v ktorom 64 % účtovných jednotiek zaznamenalo pokles výsledku hospodárenia a Nitriansky kraj, v ktorom pokles výsledku hospodárenia zaznamenalo 62,7 % účtovných jednotiek poskytujúcich stravovacie služby.

Štatisticky významná závislosť medzi zmenou výsledku hospodárenia a sídlom účtovných jednotiek nebola zistená.

3.3 Vplyv reštrikčných opatrení na účtovné jednotky poskytujúce služby cestovných kancelárií a agentúr

V rámci tejto kategórie účtovných jednotiek došlo v roku 2020 v porovnaní s rokom 2019 k celkovému poklesu tržieb o 173 764 178 €, čo predstavuje celkový medziročný pokles o 81,6 %. Pokles tržieb nastal v prípade 306 subjektov (91,3 % subjektov poskytujúcich služby cestovných kancelárií a agentúr), zatiaľ čo 29 subjektov (8,7 %) napriek rôznym reštrikčným opatreniam vykázalo zvýšenie tržieb. Až 244 subjektov (79,7 % účtovných jednotiek poskytujúcich služby cestovných kancelárií a agentúr, ktoré zaznamenali pokles tržieb), vykázalo viac ako 50 percentný pokles tržieb. Podrobný prehľad zmien tržieb účtovných jednotiek poskytujúcich služby cestovných kancelárií a agentúr z hľadiska sídla je uvedený v tabuľke 9.

Tab. 9: Zmeny v tržbách v závislosti od sídla

*bunkové početnosti **riadkové početnosti ***stĺpcové početnosti	Zmena tržieb		
Sídlo - kraj	Pokles	Nárast	Spolu
BB	13 (*3.9%) (**86.7%) (**4.3%)	2 (*0.6%) (**13.3%) (**6.9%)	15 (4.5%)
BA	126 (*37.6%) (**93.3%) (**41.2%)	9 (*2.7%) (**6.7%) (**31.1%)	135 (*40.3%)
KE	35 (*10.4%) (**94.6%) (**11.4%)	2 (*0.6%) (**5.4%) (**6.9%)	37 (*11.0%)
NR	24 (*7.2%) (**92.3%) (**7.8%)	2 (*0.6%) (**7.7%) (**6.9%)	26 (*7.8%)
PO	27 (*8.0%) (**87.1%) (**8.8%)	4 (*1.2%) (**12.9%) (**13.8%)	31 (*9.2%)
TN	21 (*6.3%) (**87.5%) (**6.9%)	3 (*0.9%) (**12.5%) (**10.3%)	24 (*7.2%)
TT	31 (*9.2%) (**91.2%) (**10.1%)	3 (*0.9%) (**8.8%) (**10.3%)	34 (*10.1%)
ZA	29 (*8.7%) (**87.9%) (**9.5%)	4 (*1.2%) (**12.1%) (**13.8%)	33 (9.9%)
Spolu	306 (*91.3%)	29 (*8.7%)	335

Zdroj: vlastné spracovanie v SAS Enterprise Guide na základe www.finstat.sk

Z tabuľky 9 vyplýva, že najviac účtovných jednotiek, ktoré zaznamenali pokles tržieb, pôsobilo v Bratislavskom kraji (41,2 % účtovných jednotiek) a v Košickom kraji (11,4 % účtovných jednotiek). V rámci Košického kraja až 94,6 % účtovných jednotiek poskytujúcich služby cestovných kancelárií a agentúr zaznamenalo pokles tržieb, v Bratislavskom kraji to bolo 93,3 % účtovných jednotiek, v Nitrianskom kraji 92,3 %. Až 65,7 % účtovných jednotiek,

ktoré zaznamenali pokles tržieb, patrí medzi účtovné jednotky, ktoré zamestnávajú menej ako 10 zamestnancov.

Z celkového počtu 335 účtovných jednotiek, ktoré poskytujú služby cestovných kancelárií a agentúr, až 284 subjektov (84,8 %) zaznamenalo pokles výsledku hospodárenia v účtovnom období 2020 v porovnaní s účtovným obdobím 2019, pričom celkový výsledok hospodárenia klesol o 8 990 583 €, čo predstavuje medziročný pokles o 236,1 %.

Z 306 účtovných jednotiek, ktoré zaznamenali pokles tržieb, 263 subjektov zaznamenalo aj pokles výsledku hospodárenia (85,9 % účtovných jednotiek, ktoré zaznamenali pokles tržieb), zatiaľ čo 43 účtovných jednotiek (14,1 %) napriek poklesu tržieb zaznamenalo nárast výsledku hospodárenia v účtovnom období 2020 v porovnaní s účtovným obdobím 2019 (tabuľka 10).

Tab. 10: Analýza zmeny výsledku hospodárenia v závislosti od zmeny tržieb

*bunkové početnosti **riadkové početnosti ***stĺpcové početnosti	Zmeny tržieb		
Zmeny výsledku hospodárenia	Pokles tržieb	Nárast tržieb	Spolu
Pokles výsledku hospodárenia	263 (*78.5%) (**92.6%) (***)85.9%)	21 (6.3%) (**7.4%) (***)72.4%)	284 (*84.8%)
Nárast výsledku hospodárenia	43 (*12.8%) (**84.3%) (***)14.1%)	8 (*2.4%) (**15.7%) (***)27.6%)	51 (*15.2%)
Spolu	306 (*74.3%)	29 (*25.7%)	335

Zdroj: vlastné spracovanie v SAS Enterprise Guide na základe www.finstat.sk

Podrobnejšia analýza zmeny výsledku hospodárenia účtovných jednotiek poskytujúcich služby cestovných kancelárií a agentúr v účtovnom období 2020 v porovnaní s účtovným obdobím 2019 v závislosti od sídla účtovných jednotiek je uvedená v tabuľke 11.

Tab. 11: Zmeny výsledku hospodárenia v závislosti od sídla

*bunkové početnosti **riadkové početnosti ***stĺpcové početnosti	Zmeny výsledku hospodárenia		
Sídlo – kraj	Pokles	Nárast	Spolu
BB	12 (*3.6%) (**80%) (***)4.2%)	3 (*0.9%) (**20%) (***)5.9%)	15 (*4.5%)
BA	117 (*34.9%) (**86.7%) (***)41.2%)	18 (*5.4%) (**13.3%) (***)35.4%)	135 (*40.3%)
KE	33 (*9.8%) (**89.2%) (***)11.6%)	4 (*1.2%) (**10.8%) (***)7.8%)	37 (*11%)
NR	21 (*6.4%) (**80.8%) (***)7.4%)	5 (*1.4%) (**19.2%) (***)9.8%)	26 (*7.8%)
PO	22 (*6.6%) (**71%) (***)7.7%)	9 (2.7%) (**29%) (***)17.7%)	31 (*9.3%)
TN	20 (*6%) (**83.3%) (***)7.1%)	4 (*1.2%) (**16.7%) (***)7.8%)	24 (*7.2%)
TT	30 (*8.9%) (**88.2%) (***)10.6%)	4 (*1.2%) (**11.8%) (***)7.8%)	34 (*10.1%)
ZA	29 (*8.6%) (**87.9%) (10.2%)	4 (*1.2%) (**12.1%) (***)7.8%)	33 (*9.8%)
Spolu	284 (*84.8%)	51 (*15.2%)	335

Zdroj: vlastné spracovanie v SAS Enterprise Guide na základe www.finstat.sk

Z účtovných jednotiek poskytujúcich služby cestovných kancelárií a agentúr, ktoré v roku 2020 zaznamenali pokles výsledku hospodárenia v porovnaní s účtovným obdobím 2019, najviac účtovných jednotiek sídlilo v Bratislavskom kraji (41,2 %) a v Košickom kraji

(11,6 %). V Košickom kraji až 89,2 % účtovných jednotiek poskytujúcich služby cestovných kancelárií a agentúr zaznamenalo pokles tržieb. Nasleduje Trnavský kraj, kde pokles tržieb vykázalo 88,2 % účtovných jednotiek poskytujúcich služby cestovných kancelárií a agentúr a na treťom mieste je Žilinský kraj, kde pokles tržieb zaznamenalo 87,9 % účtovných jednotiek tohto odvetvia.

4 Zhrnutie dopadu reštrikčných opatrení na sektor cestovného ruchu

Ako vyplynulo z uskutočneného výskumu, vo všetkých oblastiach podnikania v rámci odvetvia gastro sektora došlo k rapidnému poklesu tržieb aj výsledku hospodárenia. V rámci účtovných jednotiek poskytujúcich ubytovacie služby až 74,3 % subjektov zaznamenalo pokles tržieb, v rámci účtovných jednotiek poskytujúcich stravovacie služby 69,3 % subjektov zaznamenalo pokles tržieb. Najväčší pokles bol zaznamenaný medzi účtovnými jednotkami poskytujúcimi služby cestovných kancelárií a agentúr, kde pokles tržieb v účtovnom období 2020 v porovnaní s účtovným obdobím 2019 vykázalo až 91,3 % subjektov. Čo sa týka poklesu výsledku hospodárenia, opäť najviac účtovných jednotiek bolo z odvetvia cestovných kancelárií a agentúr, kde k poklesu výsledku hospodárenia došlo až v prípade 84,8 % subjektov, nasledujú účtovné jednotky poskytujúce ubytovacie služby, kde výsledok hospodárenia klesol v prípade 62,2 % subjektov a účtovné jednotky poskytujúce stravovacie služby, kde došlo k poklesu výsledku hospodárenia v prípade 59,5 % subjektov.

To, čo naznačovali aj pôvodné predpoklady a analýzy z roku 2020 (ZMPS, 2020; Finstat, 2020), sa aj potvrdilo – najviac utrpeli účtovné jednotky sídliace v Bratislavskom kraji, v rámci ktorého pôsobilo naprieč všetkými tromi analyzovanými oblasťami podnikania v rámci odvetvia cestovného ruchu najviac účtovných jednotiek, ktoré zaznamenali pokles tržieb. V rámci ubytovacích služieb nasledoval Žilinský a Prešovský kraj, v rámci stravovacích služieb Žilinský a Nitriansky kraj a v rámci služieb cestovných kancelárií najviac účtovných jednotiek, v ktorých došlo k poklesu tržieb, sídlilo okrem Bratislavského kraja v Košickom a Trnavskom kraji.

Percentuálny pokles tržieb v troch analyzovaných oblastiach podnikania v rámci odvetvia cestovného ruchu je uvedený v tabuľke 12.

Tab. 12: Prehľad poklesu tržieb v analyzovaných oblastiach podnikania v rámci odvetvia cestovného ruchu

Pokles tržieb	Analyzované oblasti podnikania v rámci odvetvia cestovného ruchu			Spolu
	Hotelové a turistické ubytovanie	Stravovacie služby	Služby cestovných kancelárií a agentúr	
do 39,9 %	293	465	40	798 (43.7%)
40 – 79,9 %	210	344	106	660 (36.1%)
viac ako 80 %	71	138	160	369 (20.2%)
Spolu	574	947	306	1 827

Zdroj: vlastné spracovanie na základe www.finstat.sk

Ako vyplýva z tabuľky 12, v rámci odvetvia cestovného ruchu pokles tržieb zaznamenalo 1 827 účtovných jednotiek (čo predstavuje 73,8 % z analyzovaných účtovných jednotiek). Viac ako polovica analyzovaných subjektov (56,3 %) zaznamenala v účtovnom období 2020 viac ako 40 percentný pokles tržieb v porovnaní s účtovným obdobím 2019. Práve tieto subjekty by mali byť hlavnými prijímateľmi pomoci od štátu, keďže podľa Ministerstva dopravy a výstavby SR (2021) bolo v apríli 2021 schválené navýšenie pomoci pre sektor cestovného ruchu (tzv.

pomoc de minimis) o ďalších 120 miliónov eur (okrem už v októbri 2020 schválenej pomoci domácemu cestovnému ruchu v sume 100 miliónov eur). Táto pomoc má byť prerozdelená medzi prevádzky stravovacích a ubytovacích zariadení, cestovných kancelárií a agentúr, aquaparkov, kúpalísk, sprievodcov cestovného ruchu, organizácie kongresov a podnikových výstav, botanické a zoológické záhrady a prírodné rezervácie, prevádzky lanoviek a lyžiarskych vlekov a pod., ktorým klesli tržby aspoň o 40 % a viac v porovnaní s rokom 2019. Finančný príspevok má byť od 4 % do 10 % v závislosti od poklesu tržieb. Oprávnené obdobie pre čerpanie tejto pomoci je od 1. apríla 2020 do 31. decembra 2022. Maximálna výška pomoci de minimis jednému podniku nesmie presiahnuť 200 000 eur počas obdobia pokrývajúceho aktuálny fiškálny rok (účtovné obdobie) a dva predchádzajúce fiškálne roky (dve predchádzajúce účtovné obdobia). Od 1. júla 2021 je projekt štátnej pomoci napojený na jednotlivé stupne Covid automatu.

5 Záver

Reštrikčné opatrenia vlády, tzv. lockdown ekonomiky, ktoré boli realizované počas prvej a druhej vlny pandémie s cieľom zabrániť šíreniu nákazy a ochrániť zdravie obyvateľov, postihli najmä sektor cestovného ruchu. Ako vyplynulo aj z nášho výskumu, v tomto sektore viac ako polovica prevádzok (56,3 %) vykázala v účtovnom období 2020 v porovnaní s účtovným obdobím 2019 pokles tržieb o viac ako 40 %. Najviac postihnutými účtovnými jednotkami v rámci odvetvia cestovného ruchu boli účtovné jednotky poskytujúce služby cestovných kancelárií a agentúr, v ktorých až 91,3 % účtovných jednotiek zaznamenalo pokles tržieb a až 86,9 % účtovných jednotiek poskytujúcich služby cestovných kancelárií a agentúr dosiahlo v účtovnom období 2020 v porovnaní s predchádzajúcim účtovným obdobím tržby nižšie o viac ako 40 %. Najviac účtovných jednotiek z odvetvia cestovného ruchu, v ktorých došlo k poklesu tržieb, malo sídlo v okresoch Bratislavského kraja.

Na zmiernenie negatívnych dopadov krízy súvisiacej s COVID-19 boli vypracované viaceré schémy pomoci, ako napr. Prvá pomoc, Prvá pomoc+, Dotácia na nájomné, Schéma pomoci v oblasti cestovného ruchu, Schéma pomoci de minimis a pod. Táto pomoc však bola spočiatku veľmi chaotická, so zbytočnými byrokratickými obmedzeniami, ktoré spôsobili, že viaceré subjekty sa o príspevky od štátu, ktoré by im aspoň čiastočne vykryli pokles tržieb, ani nepokúsili požiadať. Napriek prijatiu viacerých zákonov, ktoré mali pomôcť zmierniť negatívne dopady krízy, viaceré prevádzky dve vlny pandémie neprežili a boli nútené ukončiť svoju činnosť.

Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0121/21 *Analýza vplyvu krízy súvisiacej s COVID-19 na finančné zdravie subjektov v Slovenskej republike.*

Literatúra

- [1] Bečka, M. (2020). Vplyv súčasnej globálnej pandémie SARS-CoV-2 na zamestnanosť v ekonomike Slovenskej republiky: The Impact of the Current Global Pandemic of SARS-CoV-2 on Employment in the Slovak Economy. *Ekonomické Rozhľady*, 49(2), 188-214.
- [2] Berger, Z. D., Evans, N. G., Phelan, A. L., & Silverman, R. D. (2020). Covid-19: control measures must be equitable and inclusive. *BMJ*, 368:m1141.
- [3] Blahušiaková, M. (2020). Vplyv uzavretia ekonomiky v rámci 1. vlny epidémie COVID-19 na ekonomickú situáciu subjektov v Slovenskej republike: The Impact of Economic Lockdown Within the 1st Wave of Epidemics COVID-19 on the Economic Situation of Subjects in the Slovak Republic. *AIESA – Budovanie spoločnosti založenej na vedomostiach: recenzovaný zborník - 19. medzinárodná vedecká konferencia organizovaná pod záštitou rektora Ekonomickej univerzity v Bratislave prof. Ing.*

-
- Ferdinanda Daňa, PhD. a dekana Fakulty hospodárskej informatiky prof. Ing. Ivana Brezinu, CSc., 13. novembra 2020, Bratislava, 19-29.*
- [4] Blahušiaková, M. (2021a). Impact of COVID-19 Crises on Accounting Entities Providing Accommodation Services in Slovakia. *Proceedings. 13, Financial Management of Firms and Financial Institutions: International Scientific Conference*, 7-16.
- [5] Blahušiaková, M. (2021b). Impact of COVID-19 Outbreak on Accounting Entities Providing Beverage Service Activities. *Účtovníctvo a audítorstvo v procese svetovej harmonizácie: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, 7.-9. septembra 2021, (Skalica, Slovensko)*, 14-19.
- [6] Cohen, M. J. (2020). Does the COVID-19 outbreak mark the onset of a sustainable consumption transition? *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 16:1, 1-3.
- [7] Donthu, N., & Gustafsson, A. (2020). Effects of COVID-19 on business and research. *Journal of Business Research*, vol.117, pp. 284-289.
- [8] Finstat (2020). Analýza sektorov priamo ohrozených koronavírusom. Retrieved September 25, 2021 from <https://finstat.sk/analyzy/analiza-sektorov-priamo-ohrozenych-koronavirusom>
- [9] Finstat (2021). [Online] Available at: www.finstat.sk (Accessed: July 19, 2021).
- [10] Fraccascia, B., & Alvarado, C. (2020). The Impact of Events Moved, Cancelled due to Pandemic. Retrieved from: <https://www.costar.com/article/1783525953>
- [11] Gallego, V., Nishiura, H., Sah, R., & Rodriguez-Morales, A. J. (2020). The COVID-19 outbreak and implications for the Tokyo 2020 Summer Olympic Games. *Travel Medicine and Infectious Disease*, Volume 34, 101604, <https://doi.org/10.1016/j.tmaid.2020.101604>.
- [12] Gomes, P. (2021). Financial and non-financial responses to the Covid-19 pandemic: insights from Portugal and lessons for future. *Public Money & Management*, 1-3.
- [13] Ivanov, S., & Stavrinoudis, T. A. (2018). Impacts of the refugee crisis on the hotel industry: Evidence from four Greek islands. *Tourism Management*, 67, 214-223.
- [14] Ižip, R. (2020). Slováci ostali doma, cestovné kancelárie majú hlavu v smútku. *TREND*, 29(37), 14-15.
- [15] Janko, M. (2020). Vírus vymazal tri roky prosperity. Nezamestnanosť aj HDP sa v dôsledku pandémie dostali na úroveň roku 2017. *TREND*, 29(35), 66.
- [16] Kekely, F. (2020). Hotely a reštiky sa sťažujú: Ak prísne opatrenia potrvajú, finančná pomoc štátu je zbytočná. Retrieved from: <https://www.startitup.sk/hotely-a-restiky-sa-stazuju-ak-prisne-opatrenia-potravaju-finacna-pomoc-statu-je-zbytocna/>
- [17] Kordošová, A. (2021). The Impact of the Coronavirus Crisis on the Recipients of the Share of the Tax Paid. *Účtovníctvo a audítorstvo v procese svetovej harmonizácie: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, 7.-9. septembra 2021, (Skalica, Slovensko)*, 68-72.
- [18] Kullová, Z. (2020). Druhý lockdown už hotelieri nezvládnu. *TREND*, 29(37), 22-23.
- [19] Leite, H., Hodgkinson I. R., & Gruber, T. (2020). New development: 'Healing at a distance' – telemedicine and COVID-19. *Public Money & Management*, vol.40(6), pp. 483-485.
- [20] Memon, S. U. R., Pawase, V. R., Pavase, T. R., & Soomro, M. A. (2021). Investigation of COVID-19 Impact on the Food and Beverages Industry: China and India Perspective. *Foods*, 10(5), 1069.
- [21] Michalková, T. (2020, April 7). Firmy už nahlasujú prepúšťanie. Pomoc vlády nepresvedčila. Retrieved September 25, 2021 from <https://ekonomika.pravda.sk/firmy-a-trhy/clanok/547973-firmy-uz-nahlasuju-prepustanie-pomoc-vlady-nepresvedcila/>
-

-
- [22] Ministerstvo dopravy a výstavby SR (MDaV SR, 2021). *Schéma pomoci v cestovnom ruchu II. etapa* [Online]. Available at: <https://www.mindop.sk/cestovnyruch> (Accessed: 16 June 2021).
- [23] Pawlicz, A. (2012). Zarządzanie kryzysowe w turystyce na poziomie lokalnym na przykładzie skażenia wody morskiej w 'Swinouj'sciu w sierpniu 2010 roku [Crisis management in tourism at the local level. The case of water pollution in 'Swinouj'scie, Poland in August 2010]. *International Journal of Management and Economics*. 35, 157–171.
- [24] Pomoc pre gastro (2021). Gastro uprostred strategickej sezóny: Chýbajú nám hostia. Available at: <https://www.pomocpregastro.sk/gastro-uprostred-strategickej-sezony-chybaju-nam-hostia/>
- [25] Shafi, M., Liu, J., & Ren, W. (2020). Impact of COVID-19 pandemic on micro, small, and medium-sized Enterprises operating in Pakistan. *Research in Globalization*, vol.2, 100018.
- [26] Shen, H., Fu, M., Pan, H., Yu, Z., y Chen, Y. (2020). The impact of the COVID-19 Pandemic on Firm Performance. *Emerging Markets Finance and Trade*, vol.56(10), pp. 2213-2230.
- [27] Slašťanová, K. (2021). AKTUÁLNE: 78% Gastro prevádzok stále nedostalo podporu zo schémy pomoci pre cestovný ruch (výsledky prieskumu čerpania štátnej pomoci v gastron). Available at: <https://menucka.sk/magazin/78-gastro-prevadzok-stale-nedostalo-podporu-zo-schemy-pomoci-pre-cestovny-ruch-vysledky-unikatneho-prieskumu-cerpania-statnej-pomoci-v-gastre/>
- [28] TASR (2021). Prieskum: Ďalšiu vlnu koronakrízy nemusí prežiť až 52 % gastropodnikov. Available at: <https://www.teraz.sk/ekonomika/prieskum-dalsiu-vlnu-koronakrizy-by/580986-clanok.html>
- [29] ZMPS (2020, Marec 26). Dve tretiny malých firiem vydržia bez prijatia opatrení najviac mesiac. Retrieved September 25, 2021 from <https://www.podnikajte.sk/financie-na-podnikanie/dve-tretiny-malych-firiem-vydrzia-bez-prijatia-opatreni-najviac-mesiac>